

7. Коновалова М. М. Часопросторовий вимір роману Б. Бойчука “Над сакральним озером” [Електронний ресурс] / М. М. Коновалова. – Режим доступу: rusfil-mggu.at.ua/forum/27-71-1
8. Скаріна О. Ю. Хронотоп і його функція у розвитку сюжету [Електронний ресурс] / О. Ю. Скаріна. – Режим доступу: studentam.net.ua/content/view/8543/97/
9. Магдиш Р. О. Літературна критика про специфіку часопростору сучасних творів-мандрів / Р. О. Магдиш // Наукові записки Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди. – 2013. – № 2 (2) (74). – С. 83–89.
10. Юнина Т. В. Поэтика хронотопа автобиографической прозы Андрея Белого: дис. на соискание науч. степени к. филол. наук: спец. 10.01.01 “Русская литература” / Т. В. Юнина. – Волгоград, 2009. – 220 с.

REFERENCES

1. Bakhtin, M. M. (2000). Epos i roman [Epos and Novel], Azbuka, Saint Petersburg, Russia.
2. Korishko, V. O. (2010). “Time and Space as the categories of literary text”. Aktualni problemy slovianskoi filologii, issue 23, part 1, pp. 388–395.
3. Kazantseva, L. V. (1991). “The categories of chronotope in the structure of literary work (linguistic and pragmatic and genre aspects)”. Thesis abstract for Cand. Sc. (Germanic languages), 10.02.04. Moscow, Russia.
4. Bakhtin, M. M. (1975). Voprosy literatury i estetiki [Literature and Aesthetics Questions], Hudoghestvennaya literature, Moscow, Russia.
5. Sklyar, N. V. (2013). “Germanic autobiographical prose of the XX–XXI centuries: genre tradition and literary originality”. Thesis for Cand. Sc. (Theory of Literature), 10.01.06. Luhansk, Ukraine.
6. Allende, I. (1994) Paula, Plaza&Janés, Barcelona.
7. Konovalova, M. M. “Time and Space dimension of the novel by B. Boichuk “Above the Sacral Lake”, available at: rusfil-mggu.at.ua/forum/27-71-1 (access May 17, 2014).
8. Sknarina, O. Yu. “Chronotope and its function in the development of the plot”, available at: studentam.net.ua/content/view/8543/97/ (access May 17, 2014).
9. Mahdysh, R. O. (2013). “Literary critic about the specificity of time and space in modern novels-journeys”. Naukovi zapysky of Kharkiv G. S. Skovoroda national university, issue 2 (2) (74), pp. 83–89.
10. Yunina, T. V. “Poetics of chronotope in Andrei Belyi’s autobiographical prose”. Thesis for Cand. Sc. (Russian Literature), 10.01.01. Volgograd, Russia.

УДК 821.111 : 82 – 32 : 82 – 311.6

„ПЕРЕВТІЛЕННЯ” ГОТИЧНОГО РОМАНУ В НОВЕЛАХ ПАУЛЯ ХЕЙЗЕ ПРО ДУХІВ І ПРИВИДІВ

Сімеонов Іван, доктор філології

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

ivansimeonovpz@abv.bg

У статті представлена загальна характеристика готичного роману та наведено дві класифікації його підвидів. На конкретних прикладах показано, які елементи готичної поетики є в чотирьох новелах книги німецького письменника Пауля Хейзе „У часи духів та інші історії про привидів” („In der Geisterstunde und andere Spukgeschichten”). Доведено, що в жанровому розумінні ці новели являють собою історії про привидів. У висновку подано пропозиції хоча б оглядово вивчати готичний роман на заняттях у вищому курсі болгарських шкіл та за програмами ЗИП та СИП.

Ключові слова: готичний роман, Пауль Хейзе, привиди, готична естетика, страх, жах, тривога.

„ПЕРЕВОПЛОЩЕНИЕ” ГОТИЧЕСКОГО РОМАНА В НОВЕЛЛАХ ПАУЛЯ ХЕЙЗЕ О ДУХАХ И ПРИВИДЕНИЯХ

Симеонов Иван, доктор филологии

Запорожский национальный университет, ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина

В статье представлена общая характеристика готического романа и приведены две классификации его подвидов. На конкретных примерах показано, какие элементы готической поэтики имеют место в четырех новеллах книги немецкого писателя Пауля Хейзе "Во времена духов и другие истории о привидениях" ("In der Geisterstunde und andere Spukgeschichten"). Доказано, что в жанровом отношении эти новеллы представляют собой истории о привидениях. В заключении представлены предложения хотя бы обзорно изучать готический роман на занятиях в высшем курсе болгарских школ и по программам ЗИП и СИП.

Ключевые слова: готический роман, Пауль Хейзе, привидения, готическая эстетика, страх, ужас, тревога.

“THE INCARNATIONS” OF THE GOTHIC ROMAN IN THE NOVELS FOR GHOSTS OF PAUL HEYSE

Simeonov Ivan, Doctor of Phylology

Zaporizhzhya National University, Zhykovsky str., 66, Zaporizhzhya, Ukraine

In this article common characteristics of the gothic novel are made and two classifications of his sub-types are given. With enough examples is shown which elements of the gothic poetics have found a place in the four novels of the book of the German writer Paul Heyse "The Witching Hour and other ghost stories".

It is proved that in genre these novels are ghost stories. The founder of the genre "gothic novel" is considered Horace Walpole, who in 1764 published his novel "The Castle of Otranto", which he called "Gothic history." Gothic literature consciously and unconsciously reproduced writers desire to enter the human mind to uncover unconscious, that it was no more fear factor, and avoid the mental instincts (like a split personality, as in the novel "The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde" by Robert Lewis Stevenson, 1886). We can say that Gothic literature is literature unconscious, which was the result of too much fear society before dark and mystical, before dark depths of the human psyche, which in reality each sought to avoid and which later became the main concern of the characters.

In the nineteenth century genre continues its development as "gothic novel" or "ghost story". Its representatives of this period is Sheridan Le Fanu, James Montague (MR James), and others. But modern gothic aesthetics novels took place in many other writers, as in the case of the German writer Paul Johann Ludwig von Heyse (1830 - 1914).

The basic idea works related to the tragic twists in the life of the individual, when under the influence of extreme circumstances it can be fatal in another way. Four stories from the book by Paul Hayes can be attributed to a variety of genre "ghost stories".

In the end a proposal is made the gothic roman to be studied in the Bulgarian and Literature classes in the high-schools in Bulgaria, despite being just an overview in the ZIP and SIP programs.

Key words: gothic novel, Paul Heyse, ghosts, gothic aesthetics, fear, horror, anxiety.

Основоположником жанру „готичного роману” вважається Хорас Уолпол (Horace Walpole), який 1764 р. видав роман „Замок Отранто” („The Castle of Otranto”), названий ним „готичною історією”. Твір спричинив справжній бум у літературі. Інші письменники-епігони почали створювати історії в стилі цього роману.

У період 1765–1850 рр. готичний роман став найбільш читаним у літературі Нового часу не тільки в Англії, але й у континентальній Європі. Відразу після його виникнення постало питання про його художні якості. Натан Дрейк (1766–1836) зазначив, що готичний роман є таким потужним, що навіть найскептичніша свідомість зазнала би влади й сили забобонів (Drake Nathan, 1817). Британський критик Теодор Ватс-Дантон (1832–1914) визначив готику як „ренесанс чудес” в англійській літературі (Watts-Dunton Theodore, 1903), у той час як Вілліам Лайон Фелпс (1865–1943) розглядав цей модерний жанр у праці „Початок англійського романтизму” як „синонім варварського, хаотичного й позбавленого смаку” (Phelps William, 1893).

Август Монтегю Саммерс (1880–1948), англійський письменник, католицький критик і дослідник окультизму, описував наявність у готичних романах надприродних невідомих

сил і привидів, виникнення дивних хвороб, загробну матеріалізацію, живих мерців, повернення з домовини, дотримання клятви, невпокоєних духів, загадкові знамення („The Supernatural Omnibus”, 1931) (Montague Summers Augustus, 1926).

Друг англійського дослідника – Вальтер Фрей (Walter Frey) – у монографії „Вплив готичної літератури на творчість Вальтера Скотта” стверджував, що саме Вальтер Скотт відродив цей жанр. Дослідник виявив готичні елементи у всіх його романах, виданих після „Веверлі” (“Waverley”). Вальтер Скотт (Walter Scott, 1771–1832) часто замислювався про надприродне, торкаючись його у своїх романах і віршах, а іноді створював окремі історії типу „Кімната, завішена гобеленами, або Розповідь про мандрівного Віллі”, „Червона рукавичка”, де примарне й диявольське стають ще більш яскравими на фоні затишної атмосфери та буденних розмов. 1830 р. Вальтер Скотт опублікував „Листи про демонологію і чаклунство” (“Letters on Demonology and Witchcraft”), які являють собою прекрасну збірку європейського фольклору.

У монографії „Історія жаху: дослідження готичного роману” (Birkhead Edith, 1921) Едит Біркхед робить першу спробу ідентифікації та класифікації жанру, у якій виокремлює такі піджанрові групи:

1. Реалістичний готичний роман (The Gothic Romance). Представники: Хорас Уолпол (Horace Walpole), Клара Рийв (Clara Reeve), Анна Летиція Барбалд (Anna Leticia Barbauld), Мері Шеллі (Mary Wollstonecraft Shelley). Після успішного дебюту культ готичного роману на деякий час почав спадати, поки 1777 р. Клара Рийв не видала свій роман „Старий англійський барон” (“The Old English Baron”) під початковою назвою „Захисник добродетності” (“The Champion of Virtue”), який являв собою новий крок у розвитку жанру. Цей твір створює враження опису дослідів, які у фіналі пояснюють таємничі явища природними й вірогідними причинами.

Мері Шеллі (1797–1851) здобула всесвітню славу завдяки одному творові, у якому найбільше виявився її талант. Коли вона створювала відомий роман „Франкенштейн”, то була дружиною поета Персі Біші Шеллі. Написала вона й інші твори, але жоден із них не може дорівнятись за філософською глибиною до „Франкенштейна”, завдяки якій роман має внутрішню стрункість. Проблема, порушена в ньому, є актуальною в будь-яку епоху: це проблема складних стосунків між творінням і творцем, між метою й результатом, між мрією та реальністю. Повна назва роману – „Франкенштейн, або Новий Прометей”.

2. Роман із напругою і незрозумілою тривогою (The Novel of Suspense). Представником цього жанру є Енн Редкліфф (Ann Radcliffe). Відомі романи Енн Редкліфф (1764–1823) додають у белетристику таємне й жахливе. Це відбувається завдяки використанню ситуацій із атмосферою, що навіює страх, створення яких досягається через особливу увагу до деталей, наприклад, криваві сліди на колонах замку, стогони, що лунають із глибокого підземелля, дивна пісня в нічному лісі та ін.

Ці образи не втрачають своєї переконливості навіть тоді, коли всі події в кінці роману пояснюються цілком природними причинами. В Енн Редкліфф дуже розвинена уява, яка знайшла своє втілення в її вражаючих пейзажах. Вона припускається й деяких хиб: бажання все пояснити, неточності в географічних реаліях та історичних відомостях, невиправдана пристрасть вставляти у свої романи стислі нецікаві віршики, приписувані тому чи іншому персонажеві. Енн Редкліфф написала шість романів: „Замок Етліна і Данбейна” (1789), „Сицилійський роман” (1790), „Роман у лісі” (1792), „Удольфські таємниці” (1794), „Італієць” (1797) і „Гастон де Блондевіл”, написаний 1802 р., але опублікований після смерті автора 1826 р. З-поміж них найбільш відомим є роман „Удольфські таємниці”, який може вважатись зразком раннього готичного роману.

3. Роман жахів (The Novel of Terror). Представники: Метью Грегорі Льюїс (Matthew Gregory Lewis), Чарльз Роберт Метьюрін (Charles Robert Maturin). Розквіт готичного роману припадає на 90-ті рр. XVIII ст. й перші два десятиліття XIX ст. Цей жанр набув нових рис у творчості Метью Льюїса (1773–1818), чий роман „Чернець” (“The Monk”, 1796) став настільки популярним, що сам автор отримав прізвисько „Чернець”. Новаторством автора в цьому романі є його відмова від пояснення примарних видінь природними причинами. Метью Льюїс написав і інші готичні твори: драму „Замок привидів” (“The Castle Spectre”, 1796), баладу „Чарівні повісті” (“Tales of Wonder”, 1801) тощо.

У значній за обсягом і різноманітній спадщині Чарльза Роберта Метьюріна (1782–1824), є й одне наслідування Енн Редкліфф, що має назву „Фатальна помста, або Сімєйство Монторіо” (“The Fatal Revenge; or, the Family of Montorio”, 1807); окремим шедевром літератури жахів є „Мелмот Блукач” (“Melmoth the Wanderer”, 1820), у якому готична розповідь піднімається на незвичайну висоту надприродного жаху, до того не пізнану в літературі. „Мелмот Блукач” є величезним кроком в еволюції жанру жахів. Страх у ньому представлений як жахливий психоз, який охопив усе людство, чиє існування під загрозою. Безсумнівно, Метьюрін є справжнім генієм, і саме ним захоплювався Оноре де Бальзак, який поставив роман в один ряд із „Дон Жуаном” Мольєра, „Фаустом” Гете й „Манфредом” Байрона як твори з найкращими алегоричними персонажами європейської літератури того часу. Такі титани, як Скотт, Россетті, Теккерей та Бодлер також захоплювались талантом Метьюріна. Особливо показовим щодо цього є факт, що Оскар Уайльд, після того, як був позбавлений волі, покинув Англію та провів свої останні дні в Парижі під іменем Себастьяна Мелмота.

Стиль Метьюріна заслуговує на особливе схвалення за його яскраву простоту й життєвість зображення, які піднесли його над помпезною тенденційністю попередників. Професор Едит Біркхед в історії готичного роману справедливо зазначає, що „незалежно від усіх помилок, Метьюрін є найбільшим та останнім творцем готичного роману” (*маючи на увазі реалістичний готичний роман – I. С.*). „Мелмот Блукач” досі популярний серед читачів, так само, як і його драматичні версії.

4. Східна повість жахів (The Oriental Tale of Terror). Єдиним її представником є Вільям Бекфорд (William Thomas Beckford) з „Історією халіфа Ватека”, написаною французькою мовою, який започаткував східну тему.

Бекфорд, знавець східної літератури, надзвичайно точно зміг пізнати особливу східну атмосферу і переконливо передати розкоші, приховане розчарування життям, витончену жорстокість, вишукану підступність і темний сарацинський менталітет. Його сміх не в змозі послабити похмуре звучання теми, і розповідь триває з надзвичайною пишнотою, у якій усміхнені скелети бенкетують під химерно прикрашеними куполами. У Бекфорда однак зовсім відсутня містика – його розповідь відрізняється педантичною чіткістю і ясністю, від чого проймає справжній жах.

З-поміж багатьох авторів трилерів того часу слід згадати теоретика утопічної економіки Вільяма Годвіна (William Godwin), що видав містичний „Сент Леон” (“St. Leon”, 1799), у якому тема еліксиру життя, здобутого в уявному таємному ордені тамплієрів, розкрита наївно, але переконливо. Однак Годвін був справжнім учителем і мислителем, який створив істинний шедевр літератури жахів. Його донька, дружина поета Персі Біші Шеллі, Мері Шеллі мала величезний успіх із неповторним „Франкенштейном, або Новим Прометеєм” (1817), який став класикою жанру.

5. Сатира на роман жахів (Satires on the Novel of Terror). Слід зазначити, що сатира у творах цього субжанру досягається переважно за допомогою пародії. Пригадаємо, що й відомий „Дон Кіхот Ламанчський” іспанського письменника Мігеля Сервантеса виник

також як пародія на рицарський роман. Представники: Джейн Остин (Jane Austen, 1775–1817) із романом „Нортенгерське абатство” (“Northanger Abbey”, 1818) і Томас Лав Пікок (Thomas Love Peacock, 1785–1866) із романом „Абатство жахів” (“Nightmare Abbey”, 1818).

6. Невелика за обсягом повість жахів (The Short Tale of Terror). Представники: Мері Шеллі (Mary Shelley).

Багатьох дослідників об'єднує думка, що одним із головних елементів готичних романів є замки або будь-які інші старовинні руїни, де розгортається дія, і готичний злодій. Зазвичай головним героєм є байронівський тип.

Правління королеви Вікторії (1837–1901) у Великобританії відоме під назвою „Вікторіанська епоха”. У той час була здійснена індустріальна революція й відбувся ряд економічних, соціальних і технологічних змін. Наука утвердилась як важлива галузь суспільного життя, що стала авторитетним доказом усіх досліджуваних явищ і процесів. Нові наукові відкриття мали великий вплив на повсякденне життя людей. Ця ера згадується як „золота” в історії Великобританії, бо з нею пов'язаний і бурхливий розвиток літератури, драми, музики й релігії. Сформувалась єдина вища культура, яка викликала розрив між різними класами. Люди середніх класів були змушені дотримуватись єдиного суворого етикету й приховувати свою еротичність і сексуальне життя. Це була т. зв. „пуританська мораль”. Вибудовується неоміфологічний образ жінки як святої, яка не може бути джерелом фізичного задоволення.

Саме в цей період відроджується течія готичної літератури як протест проти розподілу суспільства на багатих і бідних. Характерними рисами того жанру були захоплення похмурим, страшним, непізнаним і містичним. Головними темами були смерть і тлінність людської плоти, а скелети були найважливішими символічними образами. Похмура атмосфера темних і вологих катакомб, як і особливі окультні місцевості, які випромінюють сильну містичну ауру, були основними декораціями цієї літератури. Письменники намагаються репрезентувати інший бік суспільства, де люди не мають гарних манер, а традиційні моральні цінності не мають жодного значення. Часто головні герої страждають від психічних розладів. Особливо улюбленим є мотив сімейного прокляття, яке передається спадково й призводить персонажів до безумства, істерії та маніакальності.

Автори готичних романів Вікторіанської епохи – Вальтер Скотт, Чарльз Роберт Метьюрін, Енн Редкліфф та ін. „Франкенштейн” Мері Шеллі, „Дракула” Брема Стокера, „Доктор Джекіл і містер Хайд” Роберта Льюїса Стівенсона й оповідання Едгара Алана По стали символами готичної фантазії та ексцентричності.

У готичній літературі свідомо й несвідомо відтворюється прагнення письменників зануритися в людську психіку для розкриття неусвідомлюваного, щоб воно більше не було фактором страху, й не піддаватись психічним інстинктам (наприклад, роздвоєння особистості, як у романі „Дивна історія доктора Джекіла і містера Хайда” Роберта Льюїса Стівенсона, 1886). Можна сказати, що готична література є літературою несвідомого, яка виникла в результаті занадто великого страху суспільства перед похмурим і містичним, перед темними глибинами людської психіки, яких у дійсності кожен прагнув уникнути і які пізніше стали основною тривогою героїв. Такою є, приміром, Люсі Вестнера, подруга Міни Харкер у романі „Дракула” Брема Стокера, молода й енергійна дівчина, метою життя якої є бурхливі романтичні моменти, а їхнім наслідком – пропозиції одружитись від трьох різних чоловіків. У своїх снах вона страждає на сомнамбулізм і опиняється під владою похмурої сутності графа Дракули. У „Глумаченнях снів” Зигмунд Фройд говорить, що вони королівський шлях до несвідомого. Саме сні Люсі показують у контексті психоаналізу, що вона не змиралась зі своїми інстинктами, які вимагають

реалізації, а цензура Супер-Его й вікторіанські пуританські манери настільки сильні, що вони вдень не можуть реалізуватись.

У XIX ст. жанр продовжує свій розвиток як „готичний роман” (gothic novel) або „історія привидів” (ghost story). Його представниками в цей період є Шерідан Ле Фаню (Sheridan Le Fanu), Монтегю Джеймс (M. R. James) та ін. Крім того, готична естетика мала місце в романах багатьох інших письменників, як у випадку з німецьким письменником Паулем Хейзе (Paul Johann Ludwig von Heyse, 1830–1914).

Пауль Хейзе народився в Берліні. Автор шести романів, дев'яти віршованих збірок, більше 60 п'єс та 24 томів новел (усього 120). Хейзе також відомий теоретик новели як літературного жанру, автор т. зв. „соколиної теорії”. Він відомий перекладач із італійської мови, який разом із кількома томами віршів переклав і том „Італійських народних казок” („Italienische Volksmärchen”, 1914), Нобелівський лауреат (1910).

Із „Прекрасної Абігейл” („Die schöne Abigail”) починається цикл чотирьох новел німецького письменника Пауля Хейзе про появу привидів (духів померлих родичів оповідачів) та інші дивні й незрозумілі явища (наприклад, телепатія).

Цю книгу письменник назвав „In der Geisterstunde und andere Spukgeschichten” („У часи духів та інші історії про привидів” (Berlin. Verlag Wilhelm Herz, 1894). До неї ввійшли ще три новели: „Диво серед білого дня” („Mittagszauber”), „Маленька Ліза” („s`Lisabethle”) і „Лісовий сміх” („Das Waldlachen”).

Новели композиційно об'єднані (давня традиція ренесансних новел): група друзів, інтелігентних людей різного віку зібралась в одному будинку, п'є пунш, веде розмови й розповідає цікаві історії. „Душа” компанії – розумна й товариська молодша сестра господині. Основним розповідачем у першій новелі є лікар, який повідомляє одну загадкову історію про феномен телепатії.

Складається враження, що оповідачі точно викладають події, відзначаючи час і місце. Самі історії – це життєві драми, породжені доленосними подіями – війнами („Прекрасна Абігейл” та „Диво серед білого дня”) або нещасними випадками („Маленька Ліза”, „Лісовий сміх”). Перші два оповідання про нездійснене кохання. У „Прекрасній Абігейл” офіцер і гарна Абігейл усупереч тому, що подобаються одне одному, фатально розминаються в житті, не поєднавши свої долі. Тим часом вони знайшли інших претендентів для шлюбу, з якими не були щасливими. У типово романтичному стилі в центрі історій – жінки й дівчата, які є незвичайними особистостями, не схожими інших. Приміром, дівчина Абігейл вразила молодого старшого лейтенанта своєю красою та витонченістю, але дві деталі її зовнішності справляють на нього найбільше враження: серйозні сірі очі без блиску та прекрасні білі руки. Підкреслено, що в ній є дещо темне, нерозгадане.

Зазвичай сюжет готичного роману будується навколо якоїсь таємниці, наприклад, щось раптово зникло або з'явилось; нерозкритий злочин; позбавлення спадку. Зазвичай розробляється не одна окрема така тема, а поєднується кілька. Розкриття таємниці відкладається до самого фіналу. До центральної таємниці додаються другорядні, побічні секрети, які також розкриваються у фіналі. У деяких із розглянутих новел Пауля Хейзе також є таємниці, які розкриваються під час розповіді, наприклад: сміх на верхівках двох великих дерев у „Лісовому сміхові”, життєва доля Абігейл („Прекрасна Абігейл”) і Бландини в „Диві посеред білого дня”, світло й пожвавлення в будинку Лізи пізно вночі („Маленька Ліза”).

Розповідь у готичному романі оповита атмосферою страху й жаху, розгортається у вигляді безперервної серії загроз миру, безпеці й честі героя або героїні. Така атмосфера страху й жаху або взагалі відсутня в новелах Пауля Хейзе („Диво посеред білого дня”, „Лісовий

сміх”), або ретельно прихована („Прекрасна Абігейл” і „Маленька Ліза”). Це пов’язано з тим, що привиди, які з’являються, – це добрі й одухотворені герої, які пережили особисте нещастя. І у вигляді привидів вони зберігають свої якості й не перетворюються на кровожерливих вампірів.

Похмура й зловісна сцена дії в готичних романах підтримує загальну атмосферу таємничості, страху. Найчастіше в готичних романах місце дії – це старий, закинутий, напівзруйнований замок або монастир із темними коридорами, вхід у які зачинений і заборонений, із запахом смерті й слугами-наглядачами. Обстановка включає сильний пронизливий вітер, бурхливі потоки, темні ліси, безлюдні пустирі, розкопані могили – іншими словами, все, що може викликати страх у героїні, а значить, і в читача. І в цьому розумінні новели про привидів Пауля Хейзе відрізняються від типових готичних романів. У них немає замків та інших названих готичних топосів, за винятком кладовища в новелі „Прекрасна Абігейл”. Усупереч цьому, дія в цій новелі досягає своєї кульмінації біля залізних воріт кладовища, після чого герой втрачає свідомість. Самі персонажі не потрапляють у полон, їх не переслідують, за ними не слідкують.

У ранніх готичних романах центральним персонажем є дівчина. Вона гарна, мила, добродісна, скромна й у фіналі винагороджена подружнім щастям і високим становищем у суспільстві, багатством. Але поряд із цими загальними для романтичних героїнь рисами їй притаманна й висока чуттєвість. Дівчині подобається прогулюватись на самоті лісовими галявинами, мріяти в місячні ночі біля вікна своєї спальні. Вона часто плаче, а в критичний момент втрачає свідомість. І в новелах Пауля Хейзе центральним персонажем є дівчина – розумна, гарна й чуттєва. Проте на відміну від ранніх готичних романів, її життя закінчується трагічно („Прекрасна Абігейл”, „Диво посеред білого дня” й „Маленька Ліза”). За цією ознакою винятком у циклі Хейзе є новела „Лісовий сміх”. Лікар щасливо одружився з дівчиною Францискою. Трагізм пов’язаний зі смертю хлопчика Фрідела, з яким вона підтримувала сердечні стосунки.

Сама природа в сюжетах готичних романів указує на присутність лиходія. Він перемішує героїню із центру уваги читача. У пізніших зразках жанру лиходій має повну владу й зазвичай є рушієм сюжету. У новелах про привидів Пауля Хейзе відсутня фігура лиходія. Це вказує на те, що провідною ідеєю в них є не ідея всюдисущого світового зла, яке нависло над людством, а ідея трагедії окремої людини перед фатальним збігом обставин.

Готичний топос своєю чергою задає особливі „правила гри” в готичному романі, реалізується принцип, який можна назвати „шахматним”: наявне традиційне поле діяльності героїв задає їхні ролі й відповідно – їхні особливості, характери, вчинки й реакції. Така топічна передумова поведінки й характерів героїв відсутня в новелах Пауля Хейзе.

Традиційно використано недостатнє висвітлення ключових сцен у розвитку сюжету, що дозволяє авторові надати невизначеності простору, заплутаності, варіативності, умовності, невимірності, небезпечності, тобто він розгортається в характерному для готики вигляді. У сцені зіткнення героя „Закоханого в Диявола” із Велзевулом навколишня темрява сама розсіюється, коли нечиста сила постає „у своєму справжньому вигляді”. Монсада в „Мелмоті Блукачі” переживає найжахливіші хвилини свого життя в темряві своєї келії: саме тут, у темряві, йому являється Мелмот в образі спокусника. В уже згаданих блуканнях Монсада в лабіринті монастирських гробниць додаткове напруження події створюється саме завдяки відсутності освітлення, необхідного для пошуку виходу. Чернець Лоренцо Луїс віддається дуже важливим і доленосним для нього роздумам про долю своєї сестри „в церковній темряві”.

Сутінки й місячне сяйво як постійні елементи готичних інтер’єру та екстер’єру існують у двох новелах Пауля Хейзе („Прекрасна Абігейл” і „Маленька Ліза”). Дещо пізніше

виявляється, що існування привида можливе саме в темноті – тому привид Абігейл не дозволяє своєму коханому запалювати лампу в кімнаті готелю („Прекрасна Абігейл”). Поява привида Лізи в іншій новелі посеред ночі, коли місяць уповні, має практичне пояснення – тоді Юлія може добре розгледіти клітку із зайчатами, зрозуміти безсловесне прохання своєї мертвої приятельки.

Герої, потрапляючи в архітектурні пастки, виявляються закритими в їхніх стінах (топос може змінюватись під час розповіді, як, наприклад, у романах Метьюрина: монастир, в'язниця інквізиції, будинок євреїв, де опинявся Монсада), однак герой постійно залишався в'язнем, переміщаючись із одного закритого простору до іншого. Розробка мотиву закритості є однією з основоположних особливостей просторового розгортання в готичному романі. Цей мотив відсутній у новелах Пауля Хейзе.

Якщо автор доводить героя до певної кінцевої точки поступового потрапляння в будівлю, „скорочення” простору, його інтенсивне розгортання на цьому не зупиняється – процес переходить на інший рівень – автор розкриває внутрішній простір у свідомості персонажа. Тут ми маємо справу з проявами особливої готичної психології: герой (героїня) потрапляє в полон власної свідомості – він змушений розмірковувати, будучи обмеженим у просторі, або в нього відбуваються зміни психічного стану (марення, напівсон, наркотичне сп'яніння, бурмотіння, безумство та ін.), зумовлені різними обставинами готичного топосу. Така готична психологія взагалі відсутня в новелах аналізованого циклу Пауля Хейзе.

Наприкінці новели „Лісовий сміх” закривається композиційне обрамлення, яке охоплює чотири твори новелістичного циклу Пауля Хейзе. Це відбувається пізно вночі. Компанія розходиться по своїх домівках. Випадкове повернення назад лікаря, який забув забрати подаровану йому наукову книгу, стає приводом для розповіді ще однієї історії – цього разу дівчина Нелі, сестра господині, згадує про французький пансіон, де вона зі своїми однокласницями інсценувала появу духу своєї наставниці мадемуазель Мерсі. Фінальна дискусія про можливість існування привидів як результату галюцинацій поставила під сумнів вірогідність їхнього існування, беручи до уваги навіювання в площині психологічних аномалій. І все ж, головні ідеї творів пов'язані з трагічними поворотами в житті окремої людини, коли під впливом екстремальних обставин вона може стати на фатальний шлях. Чотири новели з книги Пауля Хейзе можуть бути зараховані до жанрового різновиду „розповіді про привидів”.

Якою є історична доля готичного роману? До „високої” чи „низької” культури слід його відносити? У монографії „Готичне суспільство. Морфологія жаху” російський історик і соціолог Діна Хапаєва стверджує, що жанр готичного роману „нетривалий час” розглядається як серйозна література. На нашу думку, це не так. Не можна погодитись зі сприйняттям цієї літератури як другорядної й несерйозної. Про серйозність та внутрішню цінність готичного роману свідчить ряд наукових досліджень. Одні критики дають психоаналітичні тлумачення готичних сюжетів, підкреслюючи мотиви інцесту та інших еротичних жахів, які вони вважають універсальними. Інші критики пов'язують розквіт і занепад готичного роману в різних національних літературах з історичними процесами в суспільстві. У Росії одні вчені обмежують існування готичного роману XIX ст., інші (засновником цієї традиції є Ерік Нейман) досліджують готичні мотиви в радянській літературі в період НЕПу й більш пізній, який названий „літературною готикою”.

Інтерес до готичної літератури не спадає вже 250 років. Сам готичний роман поділяється на багато підвидів. Доведено, що новели Пауля Хейзе можна віднести до історії про привидів (ghost story). Вважаємо, що настав час вивчати готичні романи у вищому курсі болгарських шкіл – або оглядово під час обов'язкової підготовки з болгарської мови та літератури, або детально вивчати найкращі його зразки – в ЗИП або СИП.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атарова К. Поэзия и правда // Англия, моя Англия [сборник] / сост. К. Атарова / К. Атарова. – М. : Радуга, 2008. – С. 113–133.
2. Григорьева Е.В. Готический роман и своеобразие фантастического в прозе английского романтизма : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.01.05 – „Зарубежная литература” / Е.В. Григорьева. – Ленинградский государственный педагогический институт им. Герцена. – Л., 1989. – 17 с.
3. Ладыгин М. Б. Английский готический роман и проблемы предромантизма : автореф. дисс. на соискание ученой степени канд. филол. наук : 10.01.05 – „Зарубежная литература” / М.Б. Ладыгин. – Московский государственный педагогический институт им. В.И. Ленина. – М., 1978. – 16 с.
4. Лебедушкина О. Наша новая готика : о чудесах и ужасах в современной прозе / О. Лебедушкина // Дружба народов. – 2008. – № 11. – С. 188–189.
5. Готическая традиция в русской литературе [сборник] / сост. Н. Тамарченко. – М. : Радуга, 2008. – 352 с.
6. Хапаева Д. Готическое общество : морфология кошмара / Д. Хапаева. – М. : Новое литературное обозрение, 2007, 152 с.
7. Bayer-Berenbaum L. In The Gothic Imagination: Expansion in Gothic Literature and Art / L. Bayer-Berenbaum // Rutherford: Fairleigh Dickinson University Press, 1982, pp. 131–142
8. Birkhead Edith The Tale of Terror: A Study of the Gothic Romance [Электронный ресурс] / Edith Birkhead. – Режим доступа: http://www.gramotey.com/?open_file=1195196473.9
9. Drake Nathan A History of the Manners, Customs and Amusements, Superstitions, Poetry and Elegant Literature of his Age, 2 Vol. London.
10. Montague S. A. The History of Witchcraft and Demonology [Электронный ресурс] / S.A. Montague. – Режим доступа: <http://darkbooks.org/pp.php?v=501612699>
11. Montague S. A The Geography of Witchcraft [Электронный ресурс] / S.A. Montague. – Режим доступа: <http://www.ranker.com/pics/N228082/geography-of-witchcraft-books-photo-2>
12. Montague S. A The Supernatural Omnibus. [Электронный ресурс] / S.A. Montague. – Режим доступа: <http://fantlab.ru/work606273>
13. Phelps William. The Beginnings of the English Romantic Movement: A Study in Eighteenth Century Literature [Электронный ресурс] / William Phelps.– Режим доступа: <http://bookre.org/reader?file=1212480&pg=10>
14. Punter D. The Literature of Terror: A History of Gothic Fiction from 1765 to the Present Day. Vol.1: The Gothic Tradition / D. Punter – London ; New York : Longmans, 1980.
15. Watts-Dunton Theodore The Renascence of Wonder [Электронный ресурс] / Theodore Watts-Dunton. –London. – Режим доступа: <http://www.blackmask.com>

REFERENCES

1. Atarova, K. (1983), “Poetry and Truth”, Anglia, moia Anglia, Raduga, Moskow, Russia, pp.113–133.
2. Hrihorieva, YE.V. (1988), “Gothic romance and originality of prose fiction English Romanticism”, Thesis abstract for Cand. Sc. (foreign literature), 10.01.05, Leningrad State Pedagogical Institute Herzen, Leningrad, Russia.
3. Ladygin, M. B. (1978), “The English Gothic novel and problems preromanticism”, Thesis abstract for Cand. Sc. (foreign literature), 10.01.05, Moskow State Pedagogical Institute Lenin, Moskow, Russia.

4. Lebiodushkina, Olha (2008), "Our new Gothic", *Druzhba narodiv, Our new gothic*, № 11.
5. Gothic tradition in Russian literature (2008), [Goticheskaia traditsiia v russkoi literature], RGGU, Moskow, Russia.
6. Khapaeva, D. (2008), *Gothic Society: Morphology nightmare* [Goticheskoe obshchestvo: morfologiia koshmara], *Novoe literaturnoe obozreniie*, Moskow, Russia.
7. Bayer-Berenbaum, L. (2008). In *The Gothic Imagination: Expansion in Gothic Literature and Art*, Rutherford: Fairleigh Dickinson University Press, London, UK, pp. 131–142
8. Birkhead, Edith (1921). *The Tale of Terror: A Study of the Gothic Romance*, available at: http://www.gramotey.com/?open_file=1195196473.9 (access December 5th, 2014).
9. Drake, Nathan (1817) *A History of the Manners, Customs and Amusements, Superstitions, Poetry and Elegant Literature of his Age*, 2 vol. London, UK.
10. Montague, Summers Augustus (1926). *The History of Witchcraft and Demonology*, available at: <http://darkbooks.org/pp.php?v=501612699> (access December 5th, 2014).
11. Montague, Summers Augustus (1927) *The Geography of Witchcraft*, available at: <http://www.ranker.com/pics/N228082/geography-of-witchcraft-books-photo-2> (access December 5th, 2014).
12. Montague, Summers Augustus (1931) *The Supernatural Omnibus*, available at: <http://fantlab.ru/work606273> (access December 5th, 2014).
13. Phelps, William (1893). *The Beginnings of the English Romantic Movement: A Study in Eighteenth Century Literature*, available at: <http://bookre.org/reader?file=1212480&pg=10> (access December 5th, 2014).
14. Punter, D. (1980). *The Literature of Terror: A History of Gothic Fiction from 1765 to the Present Day. Vol.1: The Gothic Tradition* – London ; New York, UK, USA.
15. Watts-Dunton, Theodore (1903). *The Renaissance of Wonder* available at: <http://www.blackmask.com> (access December 5th, 2014).

УДК 821.161.2 : 82 – 311.6 : 371.3

ВИВЧЕННЯ ПОВІСТІ ОКСАНИ ІВАНЕНКО «ДРУКАР КНИЖОК НЕБАЧЕНИХ» У ШКОЛІ

Слижук О.А., доцент

Запорізький національний університет, вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя, Україна

jarslav-slyzhuk@rambler.ru

У статті розкриваються основні етапи вивчення в 6-му класі за новою шкільною програмою з української літератури історико-біографічної повісті про Івана Федорова "Друкар книжок небачених" Оксани Іваненко. Стаття присвячена окресленню загальної концепції вивчення цієї теми в школі у взаємозв'язку з життєвим шляхом письменниці, висвітленням естетичних поглядів автора, історії виникнення задуму твору та його реалізації в тогочасних суспільних умовах, аналізу образу головного героя та загалом ідейно-художнього змісту повісті.

Ключові слова: літературна освіта, історико-біографічна повість, історична основа твору, жанр, композиція.

ИЗУЧЕНИЕ ПОВЕСТИ ОКСАНЫ ИВАНЕНКО «ПЕЧАТНИК КНИГ НЕВИДАННЫХ» В ШКОЛЕ

Сльжук О.А.

*Запорожский национальный университет,
ул. Жуковского, 66, г. Запорожье, Украина*

В статье раскрываются основные этапы изучения в 6-м классе в рамках новой школьной программы по украинской литературе историко-биографической повести об Иване Федорове "Печатник книг невиданных" Оксаны Иваненко. Статья посвящена рассмотрению общей концепции изучения этой темы в школе во взаимосвязи с жизненным путём писательницы, освещению эстетических взглядов